‘શાન્તિ’ નામક સૂરિઓ

સમાનનામક મુનિવરો (લેખાંક : ૧લો)

લેખક : પ્રો૦ **હીરાલાલ ર. કાપડિયા.** એમ. એ.

[ક્રમાંક : ૧૭૨ થી ચાલુ]

પૂર્ણતલ્લગચ્છના શાન્તિસૂરિ—તિલકમંજરીનાં ટિપ્પણની **પ્રશસ્તિ** જોતાં એ ટિપ્પણના કર્તા ‘પૂર્ણતલ્લ’ ગચ્છના **શાંતિસૂરિ** છે એ વાત જાણી શકાય છે. આથી જો આ જ ટિપ્પણને અંગે કલ્યાણવિજયજીનું કથન હોય તો તે વિચારણીય ઠરે છે, કેમકે થારાપદ્ર અને પૂર્ણતલ્લ એ બે ગચ્છ શું ભિન્ન નથી? **મેઘાભ્યુદયકાવ્યની** વૃત્તિ પૂર્ણતલ્લ-ગચ્છીય અને વર્ધમાનસૂરિના પટ્ટધર શાન્તિસૂરિએ રચી છે. પં. લાલચંદ્રના મતે આ સૂરિએ **વૃન્દાવન-કાવ્ય, ઘટખર્પર-કાવ્ય, શિવભદ્ર-કાવ્ય** અને **ચન્દ્રદૂત** એ ચાર યમક કાવ્યોની પણ ટીકા રચી છે અને આ સૂરિનો સમય વિક્રમની ૧૧મીથી ૧૨મી સદીની વચમાંનો છે.

ઉપર્યુક્ત ટિપ્પણકાર તે જ પાંચ યમક-કાવ્યના વૃત્તિકાર છે એમ ન માનવા માટે કોઈ બાધક પ્રમાણ જણાતું નથી એટલે એ પરિસ્થિતિમાં હું આ અભિન્નતા સ્વીકારું છું. બાકી પૂર્ણતલ્લ ગચ્છમાં વિક્રમની ૧૧મી-૧૨મી સદીમાં બીજા કોઈ શાન્તિસૂરિ થયાનો પ્રામાણિક ઉલ્લેખ મળી આવે તો હું મારો મત બદલું.

[1] ન્યાયાવતારના વાર્તિકકાર અને વૃત્તિ (વિવૃતિકાર)[2] કોણ?—ઉપર્યુક્ત પૂર્ણતલ્લ-ગચ્છીય અને વર્ધમાનસૂરિના પટ્ટધરને જ **ન્યાયાવતાર**ની વાર્તિક વૃત્તિના કર્તા છે એમ પં. લાલચન્દ્રનું અને એમના આધારે સ્વ. મો. દ. દેસાઈનું માનવું છે. એમ માલવણિયા કહે છે, અને એઓ પણ આ મતને અનુસરે છે, કેમકે ‘વર્ધમાન’ એ નામ અન્ય શાન્તસૂરિઓના ગુરુ તરીકે જાણવામાં નથી અને અન્ય શાન્તિસૂરિઓ સાથે આ વાર્તિકકારનો અભેદ સિદ્ધ થતો નથી તેથી તેઓ પૂર્ણતલ્લગચ્છના જ છે એમ એઓ કહે છે. પણ આ મારા નમ્ર મંતવ્ય પ્રમાણે માલવણિયાની દલીલો ચકાસી જોવા જેવી છે.

---

૧ આનો બીજો શ્લોક હરિભદ્રસૂરિએ ‘ધર્મવાદ’ નામના તેરમા અષ્ટકમાં પાંચમા પદ્ય તરીકે આપ્યો છે અને ચોથા પદ્યમાં એના કર્તા તરીકે ‘મહામતિ’ નો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

૨ આનું નામ **વિચારકલિકા** છે.

સૌથી પ્રથમ વાર્તિકકાર અને વૃત્તિકારનો અભેદ સિદ્ધ થવો ઘટે. વાર્તિકકારે પોતાનો પરિચય વાર્તિકમાં સ્પષ્ટપણે કોઈ સ્થળે આપ્યો નથી. બાકી વાર્તિકના અંતિમ—પહેલી અને ૫૭મી કારિકામાં સિદ્ધસેનને સૂર્યની ઉપમા આપી પોતાની જાતને ૫૭મી કારિકામાં 'ચન્દ્ર' તરીકે ઓળખાવી છે અને ચન્દ્ર શીતળ હોય છે, એ ઉપરથી એ 'શાંતિ' સૂરિનું શ્લેષાત્મક સૂચન છે એવી કલ્પના માલવણિયાએ કરી છે. વાર્તિકની ૧૯ મી કારિકામાં 'નઃ' શબ્દ સમજાવતાં વૃત્તિકારે વાર્તિકકારનું નામ આપ્યું નથી એ અજ્ઞાનને આભારી નથી, પણ વૃત્તિકાર જાતે જ વાર્તિકકારને એમ સૂચવે છે. અહીં મને સંજમ-મંજરી ઉપર ટીકા રચનારા કે જેઓ હેમહંસસૂરિના શિષ્ય છે તેમણે મહેશ્વરસૂરિનું નામ ન આપતાં 'પ્રકરણકાર' કહ્યા છે, એ બાબત યાદ આવે છે. ૫૭ મી કારિકાની વૃત્તિ નથી એ પણ આ વિચારને પોષે છે.

કારિકા અને એની ટીકા એ બંનેના પ્રણેતા એક જ હોય એવી [૧] કેટલીક કૃતિઓ વાર્તિકકારના સમયમાં રચાયેલી જોવાય છે, એટલે પ્રસ્તુત વાર્તિકકારે, પણ એ જ કર્યું હશે. વાર્તિક એટલું બધું પ્રાચીન નથી કે એના કર્તાનું નામ ભૂલાઈ જાય.

આ પ્રમાણે કારણો દર્શાવી વાર્તિકકાર અને વૃતિકારનો અભેદ સિદ્ધ કરાયો છે, બાકી સૂચીઓમાં તે વાર્તિકકારનું નામ જોવાતું નથી.

વાર્તિકની વૃત્તિના અંતમાં બે પદ્યો છે, તેમાં વૃત્તિકાર પોતાને 'ચન્દ્ર' કુળના વર્ધમાનસૂરિના 'શિષ્યાવયવ' તરીકે ઓળખાવે છે અને પોતાની કૃતિને વિચારકલિકા નામની વિવૃતિ કહે છે, આથી 'વૃત્તિ' ન કહેતાં 'વિવૃતિ' કહેવી વધારે ઉચિત જણાય છે.

'શિષ્યાવયવ' ના શિષ્યાણુ, શિષ્યલવ, અને શિષ્યલેશની પેઠે બે અર્થ સંભવે છે: (૧) લઘુ શિષ્ય અને (૨) પ્રશિષ્ય. કેટલીક વાર ગચ્છનાયકને ગુરુ તરીકે ઓળખાવાય છે. આ પરિસ્થિતિમાં વિવૃતિકાર શાન્તિસૂરિ તે વર્ધમાનસૂરિના શિષ્ય જ છે એમ સર્વાંશે કહેવા હું તૈયાર નથી.

'કલિકાલસર્વજ્ઞ' હેમચન્દ્રસૂરિના ગુરુભાઈ પ્રદ્યુમ્નસૂરિના શિષ્યાવયવ ચન્દ્રસેન-સૂરિએ ઉત્પાદાદિસિદ્ધિપ્રકરણ સંસ્કૃતમાં ૩૨ પદ્યોમાં રચ્યું છે. વિશેષમાં એના ઉપર એમણે વિ. સં. ૧૨૦૭ માં સંસ્કૃતમાં ટીકા રચી છે. આ ટીકા (પત્ર ૨૧૪)માં વિચારકલિકા નામની વિવૃતિ (પૃ. ૪૫)માં મળી આવતું અને रत्नत्रयाख्यंथी શરૂ થતું પદ્ય જોવાય છે. વળી સર્વજ્ઞવાદમાં પૃ. ૨૦૯ વગેરેમાં મીમાંસકનો પૂર્વ પક્ષ વિચારકલિકાનાં પૃ. ૫૨ ઇત્યાદિમાંના આધારે રજૂ કરાયો છે. વિશેષમાં અપોહની ચર્ચા માટે પણ આમ હકીકત છે.[૧] આ [૨] ત્રણ બાબતો વિચારતાં વિચારકલિકા વિ. સં. ૧૨૦૭ પહેલાં રચાઈ છે. એ હકીકત ફલિત થાય છે.

---

૧ વિદ્યાનન્દની આપ્તપરીક્ષા જિનેશ્વરનું પ્રમાલક્ષ્મ અને ચન્દ્રસેનનું ઉત્પાદાદિ-સિદ્ધિપ્રકરણ,

૧ જુઓ ઉત્પાદાદિસિદ્ધિ ટીકા પત્ર ૬૭ અને વિચારકલિકા (પૃ. ૯૬). ૨ જુઓ માલવણિયાની પ્રસ્તાવના (પૃ, ૧૫૦)

સમ્મઈ પયરણનો[1] ટીકાનો ઉપયોગ **વિચારકલિકા**માં કરાયો છે. આ ટીકાના કર્તા **અભયદેવસૂરિ**નો સમય વિ. સં. ૯૫૦થી ૧૦૫૦ની વચમાંનો ગણાય છે, એટલે આ ટીકાકાર પછી **વિચારકલિકા**ના કર્તા **શાન્તિસૂરિ** થયા એમ આપણે કહી શકીએ.

વિચારકલિકા (પૃ. ૭૭)માં **અનન્તકીર્તિ** તેમજ **અનન્તવીર્ય**નાં નામ છે. જો આ **અનન્તવીર્ય સર્વજ્ઞસિદ્ધિ**ના કર્તા જ હોય તો એઓ વિ. સ. ૮૪૦થી ૧૦૮૨ના ગાળામાં થઈ ગયા એમ શ્રી. **નાથુરામ પ્રેમી**નું કહેવું છે.

પ્રભાચન્દ્રસૂરિનો સમય વિ. સં. ૧૦૩૭ થી ૧૧૨૨ નો છે એમ **ન્યાયકુમુદચન્દ્ર** (ભા. ૨)ની પ્રસ્તાવના (પૃ. ૫૮) માં ઉલ્લેખ છે. પ્રસ્તુત **અનન્તવીર્ય** એમની પૂર્વે થઈ ગયેલા છે એમ શ્રી**મહેન્દ્રકુમાર**નું માનવું છે.

ન્યાયાવતારના વાર્તિકની ૨૩, ૨૫, ૨૯, ૩૦, ૩૧ અને ૩૪ એ ૭ કારિકાઓ **ઉત્પાદાદિસિદ્ધિ**ની ટીકામાં ઉદ્ધૃત કરાઈ છે. જૂઓ આ ટીકાનાં પત્ર ૭૨ ને ૧૩૨, ૨૨, ૨૬, ૨૮, ૨૮ અને ૧૧૯. આ ઉપરથી વાર્તિકકાર વિ. સં. ૧૨૦૭ પહેલાં થયાનું સિદ્ધ થાય છે.

વાર્તિકની ૫૩ મી કારિકા વાદી **દેવસૂરિ**કૃત **સ્યાદ્વાદરત્નાકર** (પૃ. ૧૨૩૨, વસ્તુતઃ ૧૦૩૨) માં જોવાય છે. આ સૂરિ વિ. સં. ૧૧૭૪ માં આચાર્ય બન્યા અને વિ. સં. ૧૨૨૬માં સ્વર્ગે સંચર્યા. જો ઉપર્યુક્ત કારિકા વાર્તિકકારની જ હોય અને એ **સ્યાદ્વાદરત્નાકર**માં ઉદ્ધૃત કરાયેલી જ હોય તો આ હકીકતને આધારે વાર્તિકકારને લગભગ વિ. સં. ૧૧૭૫ની આસપાસમાં થયેલા માની શકાય.

ન્યાયાવતારના ઉપર **સિદ્ધર્ષિ**ની ટીકા છે અને એના ઉપર **દેવભદ્ર**નું ટિપ્પણ છે. **વિસેસાવસ્સયભાસ**ની બૃહદ્વૃત્તિ નામે **શિષ્યહિતા** ‘ મલધારી ’ હેમચન્દ્રસૂરિએ વિ. સં. ૧૧૭૫ માં પૂર્ણ કરી. **દેવભદ્રસૂરિએ** મલધારી પાસે ભણતાં ભણતાં કરેલા ટિપ્પણ (પૃ. ૧૨) માં વાર્તિકની ચોથી કારિકા જોવાય છે. આથી પણ ઉપરનું અનુમાન સમર્થિત થાય છે. આ પ્રમાણેનો ઊહાપોહ કરી **માલવણિયા**એ વાર્તિકકાર અને વૃત્તિકારને અભિન્ન ગણી એમનો સમય વિ. સં. ૧૦૫૦થી ૧૧૭૫નો નિર્ધારિત કર્યો છે. પં. **લાલચંદે** આ **શાન્તિસૂરિ**નો સમય ૧૧ થી ૧૨ મી સદીનો મધ્ય ભાગ માન્યો છે, એટલે આમ આ બાબતમાં બંને એકમત છે.

---

૧ આ ટીકાનું સંપાદન-કાર્ય પં. સુખલાલ અને પં. બેચરદાસે કર્યું છે. એમાં મહત્ત્વની કેટલીક ભૂલો છે એમ મુનિ શ્રીજંબૂવિજયજીનું કહેવું છે. વિશેષમાં સાંભળ્યા મુજબ એમણે પં. સુખલાલને આ ભૂલો કેટલાયે વખત થયાં બતાવી પણ છે. તો એનું શુદ્ધિપત્રક હવે તો સત્વર પ્રસિદ્ધ થવું ઘટે. જેથી આના અભ્યાસીને સુગમતા રહે. સાથે સાથે વિદ્વદ્વલ્લભ મુનિ શ્રીપુણ્યવિજયજીને પણ મારી સાદર વિજ્ઞપ્તિ છે કે આગમોદ્ધારકને હાથે સંપાદિત થયેલી આગમોની આવૃત્તિમાં જે અશુદ્ધિઓ હોવાનું એઓ અવારનવાર કહે છે તેનું શુદ્ધિપત્રક તેઓ વિના વિલંબે પ્રસિદ્ધ કરે કે જેથી આગળ ઉપર એમણે હાથે તૈયાર થતાં સંસ્કરણની પ્રસિદ્ધિ સુધી આના સામાન્ય અભ્યાસીઓને રાહ જોવી ન પડે.

નાગેન્દ્રકુળના શાન્તિસૂરિ—ઉદયપ્રભે ઉપદેશમાલાની વૃત્તિ—કર્ણિકા રચી છે. એમાં એમણે પોતાની ગુરુપરંપરાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. એમના કથન મુજબ નાગેન્દ્રકુળના મહેન્દ્રસૂરિના પટ્ટધર તે શાન્તિસૂરિ છે. આ વૃત્તિમાં એમના પ્રશિષ્ય [1]અમરચંદ્રને વિ. સં. ૧૧૫૦થી ૧૧૯૯ સુધી રાજ્ય કરનારા સિદ્ધરાજની સભામાં પુષ્કળ માન મળતું હતું એમ કહ્યું છે; તો એ ઉપરથી આ શાન્તિસૂરિ સિદ્ધરાજના સમસમયી કે પળ પૂર્વવર્તી હશે એમ લાગે છે.

પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહમાંના ૩૮૧મા લેખમાં વિજયસેનસૂરિનો જે ૧૨૮૮ નો પ્રતિમાલેખ છે તેમાં શાન્તિસૂરિનો ઉલ્લેખ મહેન્દ્રસૂરિના સંતાન તરીકે છે એથી આ સૂરિ કદાચ સાક્ષાત્ શિષ્ય ન પણ હોય.

જૈ. સા. સં. ઇ. (પૃ. ૩૯૦)માં કહ્યું છે કે વિ.સં. ૧૨૮૮ના બે શિલાલેખો "જૈન"ના તા. ૧૩-૧૧-૨૭ ના અંકમાં છપાયા છે. એમાં 'ખંડેરક' ગચ્છના આચાર્યોના ઉપાસક યશોવીરે કરાવેલા ચૈત્યમાં શાન્તિસૂરિએ શાન્તિનાથનું બિંબ અને જિનયુગલની કાયોત્સર્ગસ્થ મૂર્તિઓ પ્રતિષ્ઠિત કર્યાનો ઉલ્લેખ છે.

'બૃહદ્' ગચ્છના શાન્તિસૂરિ—વીરસંવત ૧૬૩૧ માં અર્થાત્ વિ. સં. ૧૧૬૧ માં બૃહદ્ગચ્છના નેમિચન્દ્રના શિષ્ય [2]શાન્તિસૂરિએ પોતાના શિષ્ય મુનિચન્દ્ર માટે પૃથ્વીચંદ્રચરિત્ર રચ્યું છે. એમણે આ ચરિત્ર મોટું તેમજ નાનું એમ બે પ્રકારનું રચ્યું છે. વિશેષમાં ધમ્મરયણપયરણ (ધર્મરત્નપ્રકરણ) પણ એમની જ કૃતિ છે, કેમકે એમાં એમણે પૃથ્વીચન્દ્રચરિત્ર જોવાની ભલામણ કરી છે. જૈ. સા. સં. ઈ. (પૃ. ૫૧૫)માં કહ્યું છે કે "વિ. સં. ૧૫૧૫ માં શાન્ત્યાચાર્યકૃત પૃથ્વીચન્દ્રમહર્ષિચરિતની પ્રત તાડપત્ર પર લખાઈ."

કવિ શાન્તિસૂરિ—શ્રીચન્દ્રસૂરિએ વિ. સં. ૧૨૧૪માં સણંકુમારચરિય રચ્યું છે. આમાં એમણે પ્રારંભમાં અનેક કવિઓની પ્રશંસા કરી છે. તેમાંના એકનું નામ શાન્તિસૂરિ છે. (જુઓ જૈ. સા. સં ઈ. નું પૃ. ૨૭૭) આ શાન્તિસૂરિ તે કયા?

ખંડિલ્લ ગચ્છના શાન્તિસૂરિ—ભક્તામરસ્તોત્રની એક વૃત્તિ 'ખંડિલ્લ' ગચ્છના શાન્તિસૂરિએ રચી છે એમ જૈન ગ્રન્થાવલી (પૃ. ૨૮૫)માં ઉલ્લેખ છે.

'તપા' ગચ્છનાં શાન્તિસૂરિ—જૈન ગૂર્જર કવિઓ (ભા. ૨, પૃ. ૭૫૭)માં સૂચવાયા મુજબ વાદી દેવસૂરિએ પોતાના શિષ્યો પૈકી ચોવીસને 'આચાર્ય' પદવી આપી

---

૧. જૈ. સા. સં. ઈ. (પૃ. ૨૪૯) માં સૂચવાયા મુજબ સિદ્ધરાજે આને 'સિંહશિશુક' એવું બિરુદ આપ્યું હતું.

૨. આ શાન્તિસૂરિએ સિદ્ધ નામના શ્રાવકે બંધાવેલા નેમિચૈત્યમાં પોતાની પાટે આઠ આચાર્યો નામે મહેન્દ્ર, વિજયસિંહ, દેવેન્દ્રચન્દ્ર, પદ્મદેવ, પૂર્ણચન્દ્ર, જયદેવ, હેમપ્રભ અને જિનેશ્વર સ્થાપ્યા અને પોતાનો ગચ્છ 'પિપ્પલ' ગચ્છ પ્રસિદ્ધ કર્યો. જૂઓ જૈ. સા. સ.ઈ. (પૃ. ૨૩૮).

આ પૈકી વિજયસિંહસૂરિએ વિ. સં. ૧૧૮૩ માં શ્રાવકપ્રતિક્રમણસૂત્ર ઉપર ચૂર્ણિ રચી છે. આ બાબતમાં જણાવતાં જૈ. સા. સં. ઈ. (પૃ. ૨૫૦) માં એમના ગુરુ શાન્તિસૂરિને 'ચન્દ્ર'ગચ્છના સર્વદેવના પટ્ટધર કહ્યા છે. આ સર્વદેવના તે જ શું વાદિવેતાળના ગુરુ ગણાય ખરા?

હતી. એમાંના એક તે **શાન્તિસૂરિ** છે. એમનો સમય વિક્રમની બારમી સદીના ઉત્તરાર્ધથી તેરમી સદીના પૂર્વાર્ધ સુધીનો ગણાય.

પરમાનન્દના પ્રગુરુ શાન્તિસૂરિ—૭ પ્રાચીન કર્મગ્રન્થો પૈકી **કમ્મવિભાગ** (કર્મવિપાક) નામનો પહેલો કર્મગ્રન્થ ગર્ગર્ષિએ રચ્યો છે, એના ઉપર પરમાનન્દે ટીકા રચી છે, આ ટીકાની પ્રશસ્તિમાં એમણે ગુરુપરંપરા આપી છે, એ ઉપરથી જણાય છે કે **ભદ્રેશ્વરસૂરિ**ના શિષ્ય **શાન્તિસૂરિ** છે, એમના શિષ્ય **અભયદેવ** છે અને એમના શિષ્ય **પરમાનન્દ** છે.

નાયાધમ્મકહાની દેવેન્દ્રગણિકૃત **રયણચૂડાકહા** પરમાનન્દસૂરિ અને ચક્રેશ્વરસૂરિના ઉપદેશથી વિ સં. ૧૨૨૧માં તાડપત્ર ઉપર લખાઈ. આ **પરમાનન્દસૂરિ** તે ઉપર્યુક્ત સૂરિ હશે, એમ જૈ. સા. સં. ઇ. (પૃ. ૨૮૦) માં કહ્યું છે.

' નાણકીય ' ગચ્છના શાન્તિસૂરિ—**પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ**ના લેખાંક ૪૦૩ પ્રમાણે આ શાન્તિસૂરિનો એક શિલાલેખ વિ. સં. ૧૨૬૫ નો છે. એમાં એમના ગુરુનું નામ કલ્યાણવિજય દર્શાવાયું છે. સાથે સાથે એમના ગચ્છને ' નાણકીય ' કહ્યો છે.

'ચન્દ્ર'ગચ્છના શાન્તિસૂરિ—જૈ. સા. સં. ઇ. (પૃ. ૩૯૭) માં કહ્યા મુજબ જે દેવેન્દ્રસૂરિએ વિ. સં. ૧૨૯૮ માં **ઉપમિતિભવપ્રપંચાકથાસારોદ્ધાર** રચ્યો, છે તેઓ **શાન્તિસૂરિ**ના સંતાનીય છે, કેમકે આ પૃષ્ઠમાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે:—

" (ભદ્રેશ્વરસૂરિ—હરિભદ્ર—શાન્તિસૂરિ—અભયદેવ—પ્રસન્નચન્દ્ર—મુનિરત્ન—શ્રીચન્દ્રસૂરિ શિષ્ય) દેવેન્દ્રસૂરિ. "

' મડાહડીય ' ગચ્છના શાન્તિસૂરિ—**પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ**ના ૫૦૮મા લેખ ઉપરથી જણાય છે કે કોઈ એક **શાન્તિસૂરિ**એ ' મડાહડીય ' ગચ્છના યશોદેવસૂરિની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૧૩૮૭માં કરાવી હતી. એક ગચ્છના મુનિ અન્ય ગચ્છ માટે આવું કાર્ય ભાગ્યે જ કરે. આથી એવા અનુમાન માટે અવકાશ રહે છે કે આ **શાન્તિસૂરિ** તો ' મડાહડીય' ગચ્છના હોવા જોઈએ.

' મડાહડીય ' ગચ્છના વર્ધમાને પોતાના ગચ્છને કોઈ કોઈ સ્થળે ' બૃહદ્ 'ગચ્છ કહ્યો છે.[૧] તો મડાહડીયગચ્છ એ બૃહદ્ ગચ્છની શાખા હશે ?

'ચન્દ્ર' ગચ્છના શાન્તિસૂરિ વિ. સં. ૧૪૨૨માં **શાન્તિનાથચરિત્ર** રચનાર મુનિદેવના ગુરુ દેવાનન્દ છે કે જેમણે **સિદ્ધસારસ્વત** નામનું શબ્દાનુશાસન રચ્યું છે. આ દેવાનન્દની પેઢીઓ નીચે મુજબ છે :—

ચન્દ્રપ્રભ—ધનેશ્વર—શાન્તિસૂરિ—દેવભદ્ર—દેવાનન્દ.[૨]

'સંડેર ગચ્છના શાન્તિસૂરિઓ—**પ્રાચીનલેખસંગ્રહ**નો ૩૩૬મો લેખ વિચારતાં એ જાણી શકાય છે કે વિ. સં. ૧૫૯૭ના લેખમાં સૂચવાયા મુજબ ' સંડેર ' ગચ્છમાં

૧. જુઓ પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહના લેખ ૨૯૨ અને ૫૫૦.
૨. જુઓ જૈ. સા. સં. ઇ. (પૃ. ૪૧૩).

[જુઓ અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૧૬]